

CORRE POR TUS VENAS SANGRE MORA:
UN REGNE DE VALÈNCIA MITIFICAT
AL ROMANCER DE LES ILLES FILIPINES

Isaac DONOSO
Universitat d'Alacant

Sembla que en els estudis recents i en l'estat actual de les investigacions l'estudi del romancer hispànic és tema raonablement exhaurit i sense línies novedoses per als joves investigadors. No obstant, podem trobar encara llacunes tan clares com la transmissió del romancer a altres llocs més enllà d'Amèrica Llatina, no només al nord d'Àfrica, sinó a l'Àsia. En efecte, molta de la literatura clàssica de les illes Filipines està conformada per romanços mètrics inspirats en gestes medievals i cicles hispànics, des de Bernardo del Carpio fins a Rodrigo de Vivar. Aquestos romanços resten al present en llengües vernacles, i no en castellà, com calia esperar, el que es pot explicar per l'escassa penetració en l'àmbit popular de la variant culta de la llengua.¹

El romancer a les Filipines ha estat estudiat parcialment per la crítica filipina. Res se sap, però, a Espanya d'aquesta tradició hispànica del romancer filipí. Així doncs, nosaltres volem posar en valor aquest patrimoni cultural, especialment pel que fa al nostre domini lingüístic i cultural, el de la llengua catalana, i estudiar la presència del Regne de València —com un dels principals regnes de la gesta medieval— i la conformació d'un simbolisme i una tòpica envers l'exotisme que representava la València medieval de moros i cristians per al receptor asiàtic, procés que gira a les Filipines des de l'època il·lustrada fins a començaments del segle xx.

*«Però conqueriu València i tot aquell regne,
que tot és no res comparat amb aquell.
I, si preneu aquella, podeu ben dir
que sou el millor rei del món
y aquell qui tanta cosa ha fet»
(Llibre dels Fets).*

1. L'estudi profund del cas de la llengua criolla coneguda com *chabacano* donaria claus per a conèixer el procés de la penetració del romancer a les Filipines. El problema ací són els pocs treballs existents dedicats al recull de les tradicions orals chabacanes. Vegeu Cuartocruz i Donoso 2010b.

LA TRANSMISSIÓ FILIPINA DEL ROMANCER HISPÀNIC

El romancer és essencialment una literatura popular de transmissió oral, amb fórmules rítmiques que permeten un registre mnemotècnic, i amb contingut discursiu i narratiu. Una narració de fets s'ajusta a un discurs mètric amb rima i ritme uniforme, i conforma la sapiència i el bagatge popular de les classes principalment il·letrades. El romancer hispànic, constituït per tres tradicions lingüístiques (gallec-portuguès, castellà, català), com a literatura de transmissió oral, com a literatura de cordell i plecs solts, va adquirir una expansió tan universal com la universalitat de l'expansió hispanoportuguesa durant l'edat moderna. Fins i tot en regions tan remotes com les províncies del nord de la Nova Espanya, a l'estat nord-americà actual de Nou Mèxic, és possible trobar romanços espanyols transmesos de forma oral (Espinosa, 1915). Aleshores, si es poden trobar romanços originats a la Península Ibèrica en països actuals tan remots com els Estats Units, o pertanyents a la tradició sefardita a Turquia o Grècia, per què no és possible que existisquen o hagen existit romanços en llengua espanyola a les Filipines, on la presència espanyola se situa l'any 1571? Així, la màxima autoritat de la Filologia Hispànica, Ramón Menéndez Pidal, es va preguntar sobre l'existència del romancer a Àsia:

Hasta en las islas Filipinas deben existir romances, pues de la boga que allí tienen las leyendas épicas españolas da fé un viajero, informándonos que el *áuit*, ó poesía tagala que se canta en las fiestas de Antipolo en la isla de Luzón, versa frecuentemente sobre el Cid, Bernardo del Carpio ó el rey Rodrigo (1910: 115).

En efecte, trobem una enorme eclòsia impresa de poesia mètrica filipina durant els segles XIX i començaments del XX, però tota aqueixa producció està feta en llengües vernacles de les Filipines: tagal, bicolà, pampangà, ilocà, hiligainó, etc. No res o pràcticament res que s'entronque amb les tradicions originals hispàniques està escrit en llengua espanyola. Com és possible doncs que a les Filipines existisquen multitud de versions en cinc o sis llengües de Bernardo del Carpio, dels Infants de Lara, de Gonzalo de Córdoba, però no n'existisca cap en espanyol? Com és possible que al costat de caràcters hispànics apareguen personatges dels cicles cavallerescs, actors de difícil identificació, creacions *ex novo*, i fins i tot personatges de *Les mil i una nits*? En resum, el que ha succeït òbviament a les Filipines és la creació d'un romancer propi a partir d'elements heterogenis que tenen la seua matriu en la tradició hispànica.

Les estructures de la poesia indígena —la naturalesa de la qual era més metafòrica que descriptiva²— van anar acomodant-se a una nova tradició de versos octosil·làbics o dodecasil·làbics amb rima assonant i de contingut narratiu en estrofes de quatre versos. Si estructuralment la composició va reflectir una fusió entre la poètica autòctona i la hispànica, el mateix va succeir amb el contingut. La font principal de la matèria narrativa la

2. Aquest és l'element de la poètica filipina conegut com 'tanaga', i descrit per Juan Noceda i Pedro Sanlúcar en el seu *Vocabulario de la lengua tagala* [1754] com: «Poesía muy alta en tagalo, compuesta de siete sílabas, y cuatro versos, llena de metáforas (Lumbera, 12)». Els tractats sobre poètica tagala els edita i estudia Almarino.

constituïa la interpretació i recepció dels romanços hispànics que, per transmissió oral, s'exposaven a les Filipines. En altres paraules, sens dubte hi van existir romanços en llengua espanyola, romanços amb tota la nissaga i legitimitat d'una transmissió iniciada a la Península Ibèrica, que passaria per Mèxic i des d'Acapulco arribaria a Manila i es dispersaria per l'arxipèlag. Els romanços serien transmesos per soldats, frares i, com no podia ser d'una altra manera, per dones espanyoles que els transmetrien als seus fills o afins. Com a saviesa i coneixement popular, il·lustrat d'exotisme i llegendes de prínceps i princeses, la població autòctona de les illes començaria a interessar-se per aquestes narracions contistes que, declamades o cantades, embadalirien la curiositat. Atesa l'escassa extensió de la llengua espanyola a les Filipines, la matèria oral tractaria d'explicar-se o traduir-se en llengües vernacles, i de la interpretació espontània passaria a l'experimentació literària. Frares espanyols, ladins filipins o mestissos (la mare dels quals els narrara romanços en la infància) serien els primers a experimentar la translació de la matèria narrativa del romanç espanyol a un nou sistema poètic conformat per metres coneguts com *awit* i *corrido*: la poesia mètrica filipina. En aquest món filipí, que es fa cosmopolita quan connecta la primera ruta comercial mundial amb la Nao de Manila, es forjarà la personalitat del romancer a l'Àsia.³

Ens trobem, per tant, amb un nou fenomen no esdevingut en altres escenaris: la reinterpretació de la matèria romancera. Sens dubte van existir romanços en llengua espanyola a les Filipines, però la seua transmissió generació rere generació no va ser possible a causa de l'escassa propagació de la llengua a l'arxipèlag (Donoso, 2013). Malgrat la impossibilitat de perdurabilitat, l'interés suscitat per aquesta literatura va ser enorme. Atés que la creació literària culta va ser reduïda i quasi exclusivament cenyida a l'àmbit religiós —per la qual cosa Jaime C. de Veyra va anomenar *Mester de clerecía* la literatura desenvolupada a les Filipines durant els segles XVI-XVII (de Veyra, 183)—, la curiositat per conèixer i expandir el món literari profà havia d'obrir-se camí a través de l'àmbit popular. I d'aquesta manera el romanç espanyol, lingüísticament incomprés en el marc filipí i totalment exòtic al món asiàtic, no sols no va desaparèixer, sinó que a més es va transformar en un fenomen cultural únic.

L'EXÒTIC: ROMANÇOS I MORO-MOROS A LES FILIPINES

Amb elements barrocs va anar desenvolupant-se una tradició de contes, rondalles i històries hispàniques narrades de forma oral a l'arxipèlag filipí que sorgirà en els segles XVIII i XIX, bé com a poesia mètrica filipina, o bé com representacions teatrals al

3. «Los mestizajes de Asia sobresalen frente a los mestizajes americanos. Si estos últimos edificaron una sociedad mezclada, a escala continental, los primeros esbozaron ya las mezclas planetarias, simbolizadas por las vueltas al mundo que realizaron seres o familias llevados por las corrientes de una 'economía-mundo'. En estos primeros decenios del siglo XVII mestizos de Asia y cristianos nuevos exploraron las vías nuevas y peligrosas del cosmopolitismo» (Bernard i Gruzinski, 497).

model dels drames de conquesta hispànics de moros i cristians, i les comèdies de capa i espasa (Donoso, 2010, 87-120). Aquesta última serà la *komedya* o *moro-moro*:

Las comedias de los indios se componen de tres ó cuatro tragedias españolas, cuyos pasajes están entrelazados unos con otros, y forman al parecer una sola pieza. Siempre entran en ellas moros y cristianos, y todo el enredo consiste en que los moros quieren casarse con las princesas cristianas y los cristianos con las princesas moras (Martínez de Zúñiga, 1893, 73).

La presència de moros és una constant en els romanços i les comèdies filipines, encara que en una possible font original no es donara la presència de tals personatges. Així, tenim l'exemple del romanç de la reina portuguesa Inés de Castro. La història va ser escrita en romanç tagal sota el títol *Doña Inés Cuello de Garza y el Príncipe Nicanor, drama tagalo en tres partes y nueve actos*, per Honorato de Vera. La introducció del moro granadí en un romanç castellà de tema portugués escrit a Àsia al segle XIX és certament molt interessant en paraules de Barrantes:

La novedad mayor que Doña Inés Cuello de Garza nos presenta, la que no tiene precedente ni raíz alguna en nuestro antiguo repertorio ni en nuestros romances, y por ende se ha de considerar como esa parte del alma que pone el artista en toda reproducción de obra ajena, es sin duda la intervención de los moros granadinos en las cuestiones puramente locales y aun familiares que en Portugal y Castilla agitaron á los dos Pedros crueles. Justificada la de Navarra por el romance del siglo pasado, de su conveniencia ó inconveniencia al autor español hay que cargar la culpa toda; pero la intervención de los moros es tagala exclusivamente; es la originalidad de Honorato de Vera. En buena hora no nos metamos en filosofías, y en si hay ó no propiedad y anacronismos, verosimilitud histórica y otras zarandajas [...] Lleguemos pues hasta la longanimidad, echando á la mejor parte posible esa invención que, si no árabe, es de algarabía. Quizás respondan al espíritu de raza; quizás el poeta no pueda concebir el elemento cristiano sin la contraposición y el claroscuro del elemento hereje. Ni hay que olvidar tampoco que la ruda Minerva tagala ha salido de nuestros romances y libros de caballerías en su último período, cuando á los Tirantes y Belianises habían reemplazado los Zegrís y Abencerrajes. Ello es que esta novedad tan original y estupenda se realiza por medio del califa de Granada Amiljacob (no hubo en España más califato que el de Córdoba), de su consejero, alter ego, ayudante ó secretario Aventarip, y del paje, lacayo ó bufón Alipe, que en buen amor y compañía entran y salen por palacios, reinos y tierras enemigas como Pedro por su casa. ¿Es que aportan á la trama caracteres, pasiones ó accidentes indispensables? ¿Es que sin ellos la acción sería manca ó floja, y mirando compasivo á los poetas castellanos, Honorato ha querido enmendar la plana? Ahí la tiene el lector, responda por nosotros. Lo mismo que moros andantes podrían ser persas ú hotentotes. Mejor todavía chinos, pues en alguna ocasión hasta su lenguaje recuerda á los coletudos de Binondo (Barrantes, 127-129).

Vegem com la introducció del moro és una necessitat de la literatura filipina anterior al segle XX, fet realment sorprenent quan es tracta del moro espanyol, l'andalusí, que està present en creacions literàries asiàtiques com a cinquena essència de l'exòtic.⁴ Alesh-

4. Sobre el concepte estètic de l'*Exòtic* a les Filipines vegeu Donoso, 2007, 291-313.

res, el que tenim és que la creació literària filipina va veure en l'exotisme de les tradicions hispàniques de gesta i dels drames dels moros i cristians l'element en què desenvolupar un món cultural plenament filipí (Fuchs, 2011), mitjançant l'ajustament de materials exòtics a l'ambient asiàtic.

Los romances viejos históricos encontraron terreno propicio en el moro-moro ilocano. El tema está basado en la verdadera lucha entre los moros y árabes y los cristianos españoles de España. Pero se adoptó en el ambiente local. Los moros en el moro-moro ilocano vienen de África, Arabia, Turquía y a veces representan los musulimes filipinos. Los cristianos, en cambio, vienen de Europa y no sólo de España [...] Las representaciones moro-moristas ilocanas [...] muestran la influencia de la literatura teatral medieval (Gawaran, i-iv).⁵

La raó d'açò és que els moros i cristians eren un dispositiu cultural exportat de Mèxic. En conseqüència, el musulmà filipí era el moro per a l'espanyol,⁶ però per al filipí el moro era el musulmà exòtic d'al-Àndalus, de Turquia o de Pèrsia, sempre de fora de l'arxipèlag. Dins d'aquests paràmetres és on hem de col·locar el sorgiment de les representacions dramàtiques de moros i cristians a les Filipines, l'aparició de la *komedya* filipina —anomenada també *moro-moro* a les regions tagales— que té sempre un argument estàndard: prínceps cristians de regnes exòtics que lluiten per amors impossibles contra musulmans també de regions exòtiques; després de diverses batalles (en què les arts marcial filipines tenen una rellevància especial, com l'*arnis* o *eskrima*), el drama acaba amb les noces i la conversió al cristianisme.⁷ En termes filipins, la dicotomia entre bons i dolents és l'argument en què es desenvolupa l'acció i aleshores els moros i cristians acaben sent la història d'un protagonista (*bida*) enfrontat a un antagonista (*contrabida*).

El romancer filipí es va anar gestant doncs amb les tradicions orals que, fruit del contacte amb la cultura hispànica, es van acomodar a l'ambient asiàtic de l'arxipèlag filipí. Com a conseqüència d'aquesta acomodació cultural s'hi van gestar composicions plenament filipines inspirades per models europeus: d'una banda la *komedya* o *moro-moro*, escenificació teatral de combats marcial entre moros i cristians; i d'una altra, els *awits* i *corridos*, obres en vers sobre la vida i els amors de personatges llegendaris.

L'escriptura dels romanços a les Filipines s'iniciarà al segle XVIII amb José de la Cruz (1746-1829), més conegut com Huseng Sisiw, i serà consolidada com a gènere de la literatura filipina amb Francisco Baltazar conegut com "Balagtás" (1788-1862) al XIX, moment en què la producció i la publicació de romanços a les Filipines viurà la seua culminació fins al primer terç del segle XX. Aleshores, els romanços mètrics filipins són un fenomen que, tot i haver-se iniciat en el segle XVII, es manifestarà com a fenomen cultural per l'afany romàntic d'heroisme i llibertat del segle XIX. Més que una producció d'autor, la majoria de poemes no tenen signatura i romanen avui en dia anònims, ja que el

5. Vegeu també Carrasco Uργοiti.

6. Sobre el concepte de 'moro' i els musulmans filipins vegeu Donoso, 2013b.

7. «Without exception, the moro-moro deals with romantic tales of queens and kings, princesses and princes from far-away, imaginary kingdoms. It was perhaps this exotic quality of the plays that appealed to the tired, hard-working masses» (Villarica, 16). Sobre el teatre filipí a les Filipines vegeu: Retana, 1909; Mendoza, 1976; et Tiongson, 1999.

propòsit de composició d'un romanç no era el prestigi de la creació literària, sinó la identificació per escrit d'un conte o rondalla que normalment es coneixia per tradició oral. Així, fins i tot alguns autors que signen el text remarquen que no són els creadors de la història, sinó tan sols els que l'han posada en vers.

No obstant això, el romanç més important de la literatura filipina sí que té autor conegut, *Florante at Laura* de Francisco Balagtás, *circa* 1838. L'obra se centra a Albània i conta com Florante cau en desgràcia i és ajudat per un moro persa fins que recupera el tron i la dama. L'obra narra la lluita de Florante per obtenir l'amor de la filla del rei d'Albània, Laura, contra el comte Adolfo i la invasió d'Albània pel general turc Miramolín. Com pot desprendre's de l'argument, s'empren elements totalment exòtics al marc filipí, des dels noms (Florante, Laura, Miramolín, etc.) fins als escenaris (Albània, Turquia, etc.).

La significació d'aquest romanç es deu a l'ús que fa de l'exòtic per a transmetre un missatge nacionalista, més enllà de les clàssiques batalles entre moros i cristians. En aquest cas Balagtás no emprarà elements superflus i l'enfrontament passarà a ser aliança després del restabliment de la llibertat. Llavors, una cosa tan aliena a les Filipines com és la terra d'Albània i un príncep albanès acabarà encarnant el missatge de la lluita per la justícia del poble filipí.⁸

La conversió final del moro al cristianisme o la seua derrota és un element obligat per la tradició. Tanmateix, podem veure en Balagtás l'admiració pel moro i la maurofilia, que també formen part de la tradició romancera hispànica⁹. Inspirat pel romancer hispànic i els llibres de cavalleries, l'auditori filipí va traduir lingüísticament i contextual els models europeus en produccions originals. Si bé es tractava d'una literatura de caire popular, Francisco Baltazar va aconseguir formalitzar el gènere i donar entitat als romanços mètrics filipins des de la transmissió oral a la literatura culta.

En veritat, l'obra no resulta exòtica en un marc literari europeu. En efecte, en la tradició dels llibres de cavalleries hispànics trobem obres amb noms molt similars, com: *Historia del invencible caballero Don Olivante de Laura, Príncipe de Macedonia, que por sus admirables hazañas vino a ser Emperador de Constantinopla*, publicada a Barcelona en 1564 i escrita per Antonio de Torquemada. Macedònia, igual que la regió veïna d'Albània, van estar sota l'Imperi Bizantí de Constantinoble fins al sorgiment de l'Imperi Otomà. Així doncs, Francisco Balagtás empra el mateix argument reproduït en obres com *Olivante de Laura* o la mateixa obra mestra de la cavalleria *Tirant lo Blanch*, és a dir, el de l'amenaça turca en el Mediterrani oriental. De la mateixa manera que Roger de Flor lluita històricament a Grècia en ajuda de l'emperador bizantí de Constantinoble i Tirant lo Blanch ho fa de forma fictícia en la mateixa Constantinoble, Florante lluitarà en

8. De totes maneres, el romancer filipí no deixa de tenir un propòsit didàctic i les connotacions polítiques certament són un element que la historiografia ha sobredimensionat: «It has become customary to read political meaning into *Florante at Laura* on the bases of the passages in which the hero speaks of his love of Albania. There can be no doubt that Baltazar drew upon contemporary conditions when he made his hero speak out against injustice, corruption and oppression, but one must guard against exaggerating the political content of the poem» (Lumbera, 125).

9. «But Baltazar is not content to parrot the naiveté of the conventional contrast between Christian and Moor. He shows that underneath the labels Christian and Moor, men are essentially brothers» (Lumbera, 124).

les terres d'Albània una vegada caiguda Constantinoble contra el Miramolín turc, açò és, el *Amīr al-Mu'minīn* («Príncep dels creients» o califa de l'islam).

Epifanio de los Santos va fer una versió del poema en castellà, versió que per la personalitat del seu autor és en si mateixa una obra mestra de les lletres filipines. A continuació copiem les estrofes més significatives del romanç:

1. Érase un sombrío, melancólico bosque,
maraña sin intersticios de espinoso bejuco;
donde con harta fatiga pugnaban los rayos de Febo
por visitar su interior de sobejana espesura.
2. Gigantescos árboles daban allí
tan sólo apesaramientos, congojas y tristura;
canto todavía de las aves ponía espanto
al ánimo más sereno y regocijado.
[...]
69. Ocurrió que recaló en el bosque
un guerrero, valiente de traza,
con turbante hermosísimo por cimera,
y traje moro de la capital de Persia.
[...]
321. La iban a decapitar por no allanarse
a los torpes apetitos del emir de la ciudad;
el osado rijoso, conduciéndose cual bestia,
abofeteó al paradigma de la hermosura.
[...]
394. El ejército venido de Etolia,
lo primero que proclamó por tal agnición:
“¡Viva Florante, rey de Albania!
¡Viva, viva, la princesa Laura!”
395. Los llevaron en triunfo al reino,
inclusos Aladín y Flérída peregrina;
ambos convinieron a ser cristianos,
celebrándose las bodas de los dos amantes.
396. Muerto el ilustre sultán Ali-Adab,
regresó Aladín a la ciudad de Persia;
el duque Florante subió al trono,
al lado de Laura, la bien amada
(de los Santos, 1925).

EL REGNE DE VALÈNCIA AL ROMANÇER FILIPÍ

Dins d'aquesta producció de literatura filipina de caire principalment tradicional que s'estendrà fins a començaments del segle xx i que es basarà en models europeus, el Regne de València serà l'escenari argumental de diverses de les peces publicades. El fenomen cultural és de summa importància, ja que adapta a l'ambient asiàtic arguments de la tradició i els cicles europeus de cavalleries, i els representa als escenaris d'Europa, al temps que són transformats per les formes literàries pròpies que sustenten la creació filipina. Així doncs, ens trobem amb un corpus literari asiàtic influenciat decisivament per la tradició europea, en la qual, a més a més, el Regne de València és imaginat per Àsia.

Fem, a continuació, un resum dels vuit romanços filipins que tracten del Regne de València. N'analitzarem les fonts i, pel que fa a les obres principals, descrivim la història argumental i la presència del regne de València amb exemples poètics dels romanços.

OBRES PRINCIPALS

1. *Vida del príncep en Joan Tinyós, fill del rei Artos i la reina Blanca al Regne de València, junt amb quatre princeses filles del rei en Diego del Regne d'Hongria*

a) Fonts: Tagal: *Pinagdaanang buhay nang Principe don Juan Tiñoso na anac nang Haring Artos at nang Reina Blanca sa Reinong Valencia, at sampo nang apat na princesa na anac ng Haring D. Diego sa Reinong Ungria* [Manila, Imprenta, Librería y Papelería de P. Sayo vda. de Soriano]. Tagal [versió renovada]: *Salita at Buhay na pinagdaanan ni Principe D. Juan Tiñoso sa Reinong Valencia. Nilimbag at isinaayos sa makabagong pagsulat ni F. Lacsamana* [Manila, Aklatan ng Gng. Juliana Martínez]. Bicolà: *Agui-Agui can Buhay Ni D. Juan Tiñoso asin ni Princesa Floserfida. Sinurat sa bicol ni Rosalio Imperial, Sr* [City of Naga, Cecilio Publications]. Bicolà: *Agui-Agui ni Da. Floserfida asin ni D. Juan Tiñoso na aqui nin hadeng si Artus asin Da. Blanca sa Reinong Valencia* [City of Naga, Cecilio Publications]. Pampangà: *Ing Bie Rang Delanan Juan Tiñoso ilang Flocerpida tubu la Valencia at Hungaria. Ing camalianat pangasulat niting Corrido, sinuri net ynayus ning Fortunato Lenon* [Manila, Aklatang Lunas, 1950]. Ilocà: *Historia a pacasirataan ti panagbiag ni principe D. Juan Tiñoso nga anac da Ari don Artos qn Reyna d.a Blanca iti pagarian a Valencia* [Calasiao, Imprenta Parayno, 1963]. Hiligainon: *Istorya ni Donya Floserfida kag ni Don Juan Tiñoso nga anak sang haring si Artus kag Donya Blanca sa ginharian sang Valencia* [Iloilo, La Panayana].

b) Història: Al regne d'Hongria el sobirà Diego té quatre filles: Joana, Laura, Flora i Flocerpida. Mentre, al regne de València governen els reis Artos i Blanca, pares d'un fill noble anomenat Joan Tinyós que, en escoltar els plors espantosos d'un gegant reclòs a la presó, s'apiada de la situació i el posa en llibertat. Com a recompensa, el gegant li dóna un mocador màgic amb la propietat de controlar les bèsties. No obstant això, quan el rei Artos se n'assabenta, s'enfureix de tal forma que fa bandejar el seu fill, que marxa exiliat de València. Es refugia llavors als boscos, governa les bèsties i viu en coves, però té la intenció de marxar al costat de la seua estimada Flocerpida, que viu al regne d'Hongria. Amb aquest

propòsit pren la figura d'un vell leprós, viatja a Hongria i s'allotja en una casa desemparada on l'atenen per caritat. La princesa va a visitar-lo com a mostra del seu cor compassiu, però no descobreix que es tracta d'un jove príncep fins que un dia el veu prenent un bany sense la disfressa, per la qual cosa queda enamorada. El rei en Diego vol casar les quatre filles, així que organitza una justa en què qui siga capaç d'arribar a unes magranes daurades, serà elegit per a prendre la mà de les filles. Se celebren les justes, però Flocerpida no llança la magrana, fet que fa enfadar molt el rei. Finalment, es repeteix l'esdeveniment i Flocerpida llança la flor cap al vell leprós. Aquest l'agafa i produeix una gran desolació entre la gent perquè no aproven que una princesa tan bella s'haja de casar amb un vell leprós. Tot i això, el casament es produeix i ambdós són bandejats per la humiliació que això causa al regne. El rei contrau una malaltia que necessita llet de lleona per a guarir-la. Serà en aquest moment quan es pose en evidència la condició miserable dels tres prínceps que queden casats amb les tres filles del rei. Aquests tres prínceps humilien el vell leprós i se l'emporten a les muntanyes perquè siga l'aliment de les bèsties i ells mentrestant puguen obtenir la llet. Però són tan covards que grimpen als arbres tan prompte com veuen lleons i tigres. Llavors el leprós es transforma en Joan Tinyós i proposa als tres prínceps que els donarà llet de lleona sempre que accepten ser els seus esclaus. Així es fa i queden marcats amb ferro roent. L'ambaixador moro duu al palau l'ambaixada i es declara la guerra, en la qual tornen a posar-se de manifest la covardia dels prínceps i la cavalleriesitat de Joan Tinyós, que dirigeix tres gegants. Acabada la guerra, se celebren grans festes. Joan Tinyós finalment revela la veritat a la consentida Flocerpida, que romanía sense poder accedir al seu estimat príncep vestit de leprós, i ambdós finalment poden estar junts. Joan Tinyós, ara ja vestit com un príncep, es presenta d'improvís a les celebracions i demana en propietat els tres prínceps covards, com a esclaus seus que són. Aquests refusen la petició, però no poden negar l'evidència per les marques que tenen a la pell. Es produeixen grans commocions i Artos cedeix el tron al seu fill Joan Tinyós que, junt amb la seua estimada Flocerpida, és proclamat rei de València. El missatge del conte és, per tant, que la justícia s'imposa al capdavant i no importa l'aparença física perquè es produísca l'amor, sempre que existísca noblesa de cor.

c) Exemples:

Paalam na aco oh Valenciang bayan paalam palacio na aquing linachan, diyata,t ito na siyang tacdang arao na di co na cayó muling yayapacan.	49	“Adéu per a València la meua pàtria, adéu palau on vaig créixer un dia, ha arribat el moment de la dissort no podré mai més viure la teua alegria”.
Cundangan sucaban anác na malupit matandang sugatín ang siyang inibig, ang demonio yata sa mata,i, tumaquíp hindi man naquita ang hari,t príncipes.	163	Crueltat que una filla estimada al costat d'un vell leprós siga casada, els dimonis amb els ulls tancats potser no han volgut tants reis i prínceps mirar.
Ang napapalamán doon sa letrero sa jerrong pacaná cun basahin itó, aco ay alipin ni D. Juan Tiñoso daquilang príncipe nang Valenciang [reino.	232	Eren aquestes les paraules del rètol que es podien llegir en el ferro, “Sóc esclau d'en Joan Tinyós, gran príncep del regne de València”.

2. *Cavall de taula. Vida del príncep en Joan i la princesa na Maria dels Regnes de València i Astúries*

a) Fonts: Tagal: *Corrido at buhay ng principeng si D. Juan sa reyno nang Valencia, at nang princesa D.ª Maria sa Caharian nang Asturias* [Manila, s.n., s.a.]. Tagal: *Kabayong Tabla. Pinag daanang buhay nang Principe D. Juan sa Reino ng Valencia at nang Princesa Doña Maria Sa Caharian nang Asturias* [Manila, Imprenta, Librería y Papelería de P. Sayo vda. de Soriano]. Tagal [versió renovada]: *Pinagdaanang buhay ng Prinsipe Don Juan sa Reino ng Valencia at ng Prinsesa Doña Maria sa Kaharian nang Asturias* [Manila, Imprenta, Librería y Papelería de P. Sayo vda. de Soriano]. Bicolà: *Kabayong tabla. Buhay ni Principe Don Juan asin ni Princesa Dna. Maria Sa Cahadean nin Valencia asin Asturias* [City of Naga, Cecilio Publications, 1951]. Pampangà: *Corrido qñg bie nang queralanan ning Principe Don Juan ila ning Princesa Doña Maria ampon ing Cabayung tabla qñg cayari'ning Valencia at Asturias* [Baculud, Limbagan ng C.A. Pabalan Byron, 1915].

b) Història: Al regne de València governa el rei Mendoza, que té per fill en Joan. Aquest s'enamora de na Maria, la princesa del regne d'Astúries. Per aquest motiu necessita viatjar tres dies des de València fins a Astúries. El fuster Cleopardo li construeix un cavall de fusta capaç de volar. Llavors marxa volant a cavall i es presenta a la torre de la princesa. Aquesta se sorprèn, però prompte descobreix el seu enamorament pel príncep de València. No obstant això, la cort queda escandalitzada pel fet i ambdós regressen amb el cavall al regne de València. Serà llavors el moment de la traïció, perquè Joan marxa al palau per informar el seu pare del compromís i deixa Maria retirada. Serà el moment en què Cleopardo, aprofitant-se de la confiança de Joan, segresté la princesa i la duga al regne de Navarra. Quan la comitiva reial arriba al lloc on suposadament s'havia d'honar la futura esposa del príncep, no hi ha ningú, per la qual cosa el rei Mendoza queda humiliat davant els seus vassalls i ha de bandejar el fill. D'aquesta manera, Joan vagarà per ciutats i muntanyes cercant la seua estimada princesa, desapareguda sense deixar rastre, i acabarà com un animal vivint als boscos. Mentrestant, la princesa ha de patir humiliacions i violacions per part de Cleopardo que, com que no té recursos econòmics, la donarà a un mercader usurer. Després d'un temps, Maria assolirà escapar del mercader i caurà als braços de tres miserables bandits, que abusen d'ella durant sis mesos. Finalment, aconseguix escapar emborratxant-los i es refugia al bosc. En aquesta ocasió hi ha tres prínceps caçant i, per por que abusen d'ella de nou, enganya els prínceps i els deixa nus. Des d'ací marxarà al regne de Granada on, emprant una estratègia, aconseguix coronar-se rei, disfressada d'home. Quan Maria és la reina de Granada, mana col·locar els retrats dels bandits a les portes de la ciutat perquè qualsevol que els atenga es presente davant d'ella. Així hi arriba Cleopardo, que serà ajusticiat, de la mateixa manera que els tres bandits, que pateixen turment. Hi arribaran també els tres prínceps, però a aquests els recompensaran per la burla que la princesa necessàriament els va fer. A la fi, per un pressentiment, Joan es presentarà a portes del regne de Granada i acudirà al palau. Lluitarà llavors en les batalles contra els musulmans, aconseguirà victòries valerosament i esdevindrà general de l'exèrcit. En aquest moment, Joan, tot i els seus èxits, seguirà taciturn pel seu amor perdut sense explicació, fins que un dia el rei de Granada, en veritat Maria, cita Joan a l'alcova i aleshores tots dos són capaços de narrar les terribles situacions que han patit. En un sopar de gala es duu a terme el compromís entre Joan i Maria. Aquesta descobreix a la concurrència que és una dona i tots aproven que ambdós siguen reis de Granada. Regressen una vegada coronats a València, on els seus pares es penedeixen de la in-

justícia comesa envers els fills, adolescents enamorats que van patir per fer possible la seua unió. Aquest és el missatge del conte: els amors adolescents causen sofriment si no es disposen correctament, i les donzelles massa atrevides paguen amb la seua innocència.

c) Exemples:

<p>An simbag ni Don Juan gñani sa saiya an lugar na ini Valenciang cahadean ini an sacuyang dagang tinuboan asin man ta iyo sacong dinaculaan</p>	<p>137</p>	<p>Aleshores en Joan li va dir: “Aquest és el regne de València, la terra on un dia vaig nàixer i la terra on m’he fet un home”.</p>
<p>Na pa ohó gñonian an sarong malubo tolos na quinoa an tagay na idto nag ca limang becis pag inom na gayo qui Dña. Maria pag sunod na husto</p>	<p>256</p>	<p>En els seus desitjos la va complaure llavors va ingerir fàcilment el refresc van ser els seus somnis cinc vegades de na Maria el plaer.</p>
<p>Can oras na idto nag luhod canayon sinabing general moro bagang lolong asin an caiba na soldadong morong na sinda man baga qui Mahomang [campon</p>	<p>445</p>	<p>En aquelles hores estaven contrets per les paraules del general moro pel que havien fet covards soldats seguidors de la religió de Mahoma.</p>

3. *Història i vida del príncep Oliveros i la princesa Armènia al Regne d’Anglaterra al costat de la vida del príncep Artos i la princesa Blanca, pare i mare d’en Joan Tinyós del Regne de València*

a) Fonts: Tagal: *Salita at Buhay nang Príncipe Oliveros at nang princesa Armenia sa caharian nang Inglaterra at sampó nang búhay nang príncipe Artos at nang princesa Blanca na amá at iná ni D. Juan Teñoso sa Reinong Valencia*. Tagal [versió renovada]: *Salitá at Búhay nang Príncipe Oliveros at nğ princesa Armenia sa caharian nang Inglaterra at sampó nang buhay nğ príncipe Artos at nğ princesa Blanca na ama at ina ni D. Juan Teñoso sa Reinong Valencia* [Manila, Imprenta at Librería ni J. Martínez, 1915]. Pampangà: *Corrido qng bie rang queralanan di Oliveros ilang Artos ampon ding asaua rang Armenia at Blanca qng cayaria’ning Inglaterra at Valencia* [Baculud, Cornelio A. Pabalán Byron, 1914].

b) Història: Alexandre, rei d’Anglaterra, i Eustàquia, reina de València, s’enamoren i es casen. Des de llavors els seus dos fills previs, Oliveros i Artos, es tracten com a germans, ja que són valents i joves. Una nit Eustàquia té un somni i quan desperta està molt empipada amb el príncep Oliveros, encara que aquest no en descobreix la raó. Llavors parla amb Artos, atés que són amics molt íntims. Oliveros marxa, però abans de fer-ho dóna una llanterna al príncep Artos i li diu que ha d’esperar que s’encenga i, quan es pose roja, ha d’anar a buscar-lo, ja que això voldrà dir que aquest està en perill. Aleshores Artos li dóna molts diamants i perles per al viatge. Oliveros marxa lluny per mar i coneix en el seu viatge un comte, amb el qual marxa cap al regne d’Irlanda. Malauradament, durant el trajecte una tempesta marítima posa fi a la vida del comte i les circumstàncies fan que el cos no s’enterre per deutes anteriors. Oliveros paga el deute i demana que es produísca el soterrament. En aquests moments s’està celebrant un torneig a Irlanda, on un cavaller a sobre d’un cavall

ha de saltar fins a la balconada de la princesa. La princesa, anomenada Armènia, és la recompensa. Però Oliveros està espantat perquè el seu cavall no és bastant brau i es refugia en una cova, on es presenta un cavaller negre que li ofereix un cavall amb què realitzar la fita i li recomana que no es lleve el barret. Arribat el dia, Oliveros supera la prova i tot el món se'n sorprén, però com que no es descobreix, el rei s'enfureix pel poc respecte mostrat. L'endemà es prepara un altre torneig i la cort espera que el salt siga impossible, però el cavall d'Oliveros aconsegueix fer-lo. El pla és un èxit, els consellers hi intervenen i, finalment, es produeix el matrimoni. Oliveros i Armènia es casen i tenen dos fills, Adriano i Alberto. Un dia, una forest encantada anomenada Astúries crida l'atenció del valerós Oliveros, que hi entra i no pot evitar que una bruixota el convertisca en pedra. El llum d'Artos es posa roig i, llavors, coneix que Oliveros està en perill. S'equipa amb armament i ix a la seua recerca. Pel camí coneix el cavaller negre, que l'informa dels esdeveniments i li conta que Oliveros està casat i té família. Artos arriba a palau i, com que Armènia pensa que es tracta del seu espòs, ambdós passen la nit junts. L'endemà Artos pregunta on està Astúries, i Armènia comença a dubtar sobre qui era la persona amb qui va dormir. Artos marxa cap a la forest Astúries i amb una espasa màgica converteix la bruixota en una amable anciana. Aleshores, aquesta li dóna un anell poderós i, junt amb Oliveros, emprenen el viatge cap al palau. Poc després, el fantasma del comte Joan els informa que cal tornar al regne de València perquè la reina s'està morint i, a la fi, Artos regresta a València i es converteix en rei. El rei Floresto de Venècia organitza un torneig per tal de donar en casament la seua filla Blanca. Artos venç el torneig i es casa amb Blanca, amb qui té un fill que s'anomena Joan. Mentre bategen el xiquet, apareix el gegant Mauleó dins l'església i sollicita al rei que li done el regne, fet pel qual es produeix una batalla que guanya Artos. Finalment, Joan és batejat com a príncep de València. El missatge del poema és que, abans de prendre riscos i aventures innecessàries, cal solucionar els problemes parlant perquè, com que Eustàquia estava enfadada amb Oliveros, aquest marxa i s'enfronta a riscos com ara la forest Astúries i la bruixota. El missatge és, per tant, ser responsable i no posar la vida en perill per mera curiositat. Amb aquesta història es vol explicar també la genealogia d'en Joan Tinyós de València, un dels personatges més famosos del romancer filipí. El romanç d'en Joan Tinyós, per tant, segueix seqüencialment la història que ací es narra.

c) Exemples:

<p>Ang aquing garrapa sa iyó co iiuan, Artos tangapin mo ang lágac na señal na capag namulá iyáng nalalamán hanapin mo aco,t, na sa cahirapan</p>	<p>25</p>	<p>Pren aquesta llanterna meua; teua és, tingues en consideració el seu efecte, si alguna vegada es posa roja dins, troba'm perquè estaré en perill.</p>
<p>Sa nangyaring iyo,i, inacalang agád ni Artos sa hari,i, biglánd nagpahayag na siya,i, tulutan cun maguiguig dapat na maca ouf na sa Valenciang ciudad</p>	<p>188</p>	<p>En aquest fet van pensar que Artos parlava amb el rei per demanar permís i tornar de nou a la ciutat de València, ho deixà tot i regressà ple de tristesa.</p>
<p>Matapos ang gayón siya,i, umalís na naglacád sa párang itóng tiguib dúsa, sacá nang dumating sa reinong [Valencia caniyang tinangáp ang cetro,t, corona</p>	<p>191</p>	<p>Després d'açò llavors marxa i segueix endavant amb sofriment quan arriba al regne de València rep de seguida el ceptre i la corona.</p>

4. *La vida meravellosa del matrimoni en Diego Florència i na Joana a la ciutat de València. Model de parella amorosa*, posat en vers per Nemesio Magboo.

a) Fonts: Tagal: *Ang calugód-lugód na búhay nang mag asauang so D. Diego Florencia at ni Dª Juana sa Ciudad ng Valencia. Ulirán nang pag-ibigan nang sino mang mag-asaua. Tinula ni Nemesio Magboo* [Manila, Imprenta, Librería at Papelería ni J. Martínez, 1908].

b) Història: Hi havia una parella molt rica i religiosa al regne de València que tenia en compte els necessitats. Però, com que eren rics, Joana tenia por per si en algun moment se'ls presentaren dificultats. Per aquest motiu conserva un valuós anell de la seua mare, sense que el seu marit ho sàpiga. Un dia arriba una carta del rei de Portugal per a Joana, que diu que el rei es troba malalt i molt greu. És per això que marxen ràpidament cap a Portugal sense cap equipatge i passen la nit vigilant que cap perill els aguaite. Per desgràcia, Joana pateix en aqueix moment un fort atac intern i mor. Quan Diego Florència —el seu marit— desperta, s'emporta un disgust tan gran que no sap què fer ni on posar el cos, i llavors apareix un àngel que li aconsella vetlar-lo sota un arbre. Mentrestant, el rei de Portugal s'està morint, per la qual cosa mana a un vassall anar al regne de València per informar de la urgència d'ajuda. El vassall, de nom Ferran, troba Diego sota un arbre mirant el cos de la dona i aquest li conta tot el que ha passat. Ferran regressa a Portugal, mentre que Diego es queda al bosc cercant l'esperit de Joana. Així, puja fins el puig de la forest, on pateix calamitats i moltes ferides i troba un ermità anomenat sant Francesc, que li diu que Joana es troba al purgatori. Arriba doncs fins al porter del purgatori i li diu que cerca la seua dona. El porter li conta que ha pecat i que ha de pagar cinc mil anys de càstig. Diego veu la dona sofrint els patiments del foc però, per fortuna, li permeten parlar amb ella. Joana suplica que venga totes les riqueses, ja que a causa de l'anell que va amagar està patint aqueixos turments. Igualment, si Diego reemplaça Joana, els cinc mil anys seran únicament cinc hores. Diego accepta la proposta, pateix els turments per uns moments i per fi regressen del purgatori i celebren una gran festa junt amb l'ermità. Poc després el matrimoni se'n va al regne de Portugal. El rei encara està viu i, donada la seua delicada condició, ofereix la corona a Diego Florència, el qual dóna les seues riqueses al bon vassall Ferran, que marxa a València per fer-se càrrec del patrimoni. L'exemple d'aquesta història és que no s'ha d'ocultar absolutament res en el matrimoni i cal conformar-se amb el que es posseeix, sense por al futur ni al que puga passar. El sofriment és part de la vida i s'ha d'acceptar sempre amb la veritat per davant, ja que aquest és el missatge que transmet l'ermità, sant Francesc.

c) Exemples:

Ng unang panahon sa Valencian reino ay may mag-asauang mayamang totoo, hagyag at balita sa alin ma't sino sa capua tauo'i ualang pinupuló	8	Fa temps al regne de València hi havia un matrimoni molt ric afortunat en tots els sentits envers tot el món amable.
Doon sa Valencia ay ang minarapat pinapamahala cayamanang lahay, ay si D. Fernando may loob na tapat isa sa consejo na dating cagauad	265	Allà a València et done el govern a tu, en Ferran, del patrimoni per ser honest i haver format antany part del consell de savis.

Mangag ingat naua at tayo'i matacot
doon cay Satanás na ang laguing imbot
tayo'i macasama niya at mahulog
doon sa inferno na catacot tacot

299 Vés amb compte i sigues temerós
de Satanàs, que té sempre intenció
d'agafar-nos per dur-nos
al foc de l'infern de debò.

5. *La miserable vida de dos bessons anomenats Felizardo i Catalina, abandonats pel seu pare al Regne de València*

a) Fonts: Bicolà: *An macaheherac na buhay can duang magtugang na si Felizardo y Catalina na pinag orihan can saidang ama sa Reinong Valencia. Ki M. Almazar* [Naga City, Cecilio Publications].

b) Història: Robert i Francesca són uns llauradors del regne de València que tenen dos bessons, Felizardo i Catalina. Robert és de temperament agressiu i té la intenció de matar els fills llançant-los dins el pou d'una muntanya llunyana. Li diu a l'esposa que se'n va als terrenys, però el que pretén és desfer-se dels bessons. Li comenta que necessita ajuda per a la sembra i per això se'ls enduu. Quan arriben a la forest, els espanta dins del pou. Ploren fins a l'extenuació, però comencen a fer un passadís i arriben a un rierol submergit que els porta al bosc. Com que estan molt famolencs, cerquen menjar i troben una caseta on hi ha un ancià, que és en veritat el Sant Crist. Felizardo li demana ajuda al vell, i el vell li dóna una flor, amb la qual regresa al costat de la seua germana Catalina. Els pètals concedeixen qualsevol desig, així que en demanen un bon dinar, i mengen copiosament. Després, Felizardo torna al costat de l'ancià, que li regala un ganivet amb què construeixen una casa dins del bosc. Amb casa i menjar, Felizardo decideix que han de començar a treballar i conrear terres. L'ancià li lliura també una diadema que, en col·locar-la sobre els terrenys, produeix diferents aliments: batata, banana, i moltes classes d'arbres, fruites i verdures. Un dia, un porc entra a la sembra de batates i es menja la producció, amb la qual cosa els deixa sense menjar. Felizardo tracta de demanar de nou ajuda a l'ancià, però aquest li diu que el porc no és altre que una donzella anomenada Maria, princesa del regne d'Irlanda. Una nit, el porc torna a aparèixer, però Felizardo no és capaç de capturar-lo i l'animal resulta ferit. Aleshores, Felizardo ha de marxar al regne d'Irlanda per poder guarir la princesa i endur-se diferents tresors. Arriba al palau d'Irlanda i li diu al rei Ferran quina és la situació de la seva filla. Felizardo entra a la cambra de la princesa on molts remeiers s'hi havien aplegat amb la mateixa intenció. A la fi, Felizardo demana al rei la cadena del gos del palau, atès que era un objecte requerit per l'ancià ermità. Felizardo llavors assoleix desfer l'encanteri de la princesa i, en fer-ho, aconsegueix la seua mà. No obstant això, ell no s'hi vol casar, únicament vol la cadena del gos. Felizardo decideix tornar al regne de València, però conserva l'anell de la princesa. Quan torna a la casa del bosc, l'ancià havia desaparegut, però Catalina s'hi havia quedat plorant sola, esperant que el germà apareguera amb la cadena que seria un instrument màgic per a la seua protecció. Amb l'ajuda de la cadena s'enriqueixen i adquireixen gran prosperitat. En fer-se majors, tornen amb la família, però ara rics. Tots dos contenen les experiències als pares, el pare demana perdó pels seus actes i la mare es restableix de les seues penes i la pèrdua dels fills. Felizardo es casa amb la princesa Maria i viuen de nou a la vila del regne de València gràcies a l'ajuda del Sant Crist. El missatge és que, abans de fer res, cal pensar en la prosperitat del conjunt més que en l'egoisme d'u mateix. S'ha d'ajudar els altres sense esperar cap recompensa a canvi.

c) Exemples:

<p>Sa Reinong Valencia igua nia mag-agom 3 na igua nin aquí duang magagayon duman cadtong villa an saindang harong an paghanap buhay gnaran na pagtanom</p>	<p>Un matrimoni al regne de València amb dos bessons molt bonics hi havia, tenien la seua casa en una vila eren llauradors en la seua vida.</p>
<p>Ining parabolong nagsimbag totoo 224 an ipinahayag aco Felizardo tobo sa Valencia saro bagang reino laog nin cadlagan nagsosolosolo</p>	<p>Aquest remeier va poder restablir-ho dient al començament: “Sóc Felizardo, natural del regne de València, estic en solitud al bosc vivint”.</p>
<p>Daculang salamat hadeng cagurangnan 244 sagcod sa saimo na princesang mahal aco maduman na camo co bayaan aco magpupuli sa Valenciang lugar</p>	<p>“Moltes gràcies per a vós, rei, llavors i també per a tu, benvolguda princesa, us he de deixar ara perquè he de marxar i regressar a València”.</p>

6. *Les entretingudes aventures de Trabiata-Trobador i Norma al Regne de València*

a) Fonts: Bicolà: *Malodoc na agui-agui ni Trabiata-Trobador asin ni Norma sa Cahadean nin Valencia* [Naga City, Cecilio Publications].

b) Història: Hi havia una filla del comte d'Espanya anomenada Trabiata que era molt bonica. Un xic anomenat Trobador s'enamora d'ella, però és molt pobre i ha de marxar a la terra de Mindanao per aconseguir el que no té. Així doncs, es prometen que en quatre anys tornarà per casar-se amb ella i Trabiata li diu: “Si morira, el que has de fer és agafar el meu cos del cementeri”. Els anys passen i Trabiata pensa que, després de tant de temps, alguna cosa li ha passat a Trobador. Així és com apareix el doctor Norma, que presenta les seues credencials al comte Tatecio per casar-se amb la filla. Després de tres anys junts, Trabiata mor en donar a llum. Llavors Trobador arriba a Espanya molt carregat d'estrís i tresors, però quan veu que Trabiata havia mort, plora desconsoladament. Llavors va al cementiri amb un martell i, després de recuperar el cos, Trabiata reviu i diu: “Ho sent perquè ja m'he casat”. A la qual cosa Trobador respon: “No passa res, anirem a la terra d'Amèrica”. Aleshores agafen un altre cos i arreglen el panteó com si res no haguera ocorregut. Es casen a Lisboa per estar fora del regne d'Espanya i així diuen que vénen de la ciutat del Turc, i després van a Amèrica. Norma per aquell temps és pobre, per la qual cosa marxa a Amèrica. Allí troba la seua esposa, però com que sap que és morta, tracta d'esbrinar si en realitat és ella. Norma parla amb Trobador sobre el que succeeix, però aquest no li diu res clar. Quan Norma finalment es convenç que es tracta de la seua esposa Trabiata, acudeix al sacerdot que els va casar per demanar-li ajuda. El rector no el pot ajudar perquè Norma li demana que li done l'esposa d'un altre, així que se'n va al costat del sant pare, i tots allà resolen que Norma cerque una altra dona. Malauradament, com que Trabiata tenia un fill, Trobador esbrina qui és el pare, que no és altre que Norma, per la qual cosa el sant pare conclou que són veritables esposos i han d'estar units, sense que Trobador tinga drets. Trabiata li diu a Trobador que té l'obligació de continuar amb Norma, però Trobador conclou que, atès que ell ha estat qui l'ha rescatada de la mort, haurà de tornar-li a llevar la vida. És per això que la mata a Roma i tots dos es retrobaran quan Trobador muira. El missatge del conte és òbviam-

ment no llevar-li la dona a un altre home, ni que la dona compromesa es case amb un altre mentre el nuvi està treballant per un futur matrimoni amb major prosperitat.

c) Exemples:

Ta sa isip co aco maglalacao paduduman aco daga nin Mindanao an cadaihan co hahanapon duman gñaning kitang dua Trabiata macasal	11	“Perquè en la meua ment tinc planejat poder viatjar a les terres de Mindanao per trobar el que ací no tenim i poder amb això, Trabiata, casar-nos”.
Ay que amargora Trobador no puede vivir no podemos hasta ese tiempo antes arrancarme porque la desmayo esta triste vida que padecer tanto¹⁰.	26	“Ai, quina amargor, Trobador no pot viure fins que arribe el moment abans arrancar-me del meu desmai d’aquesta trista vida que patir més”.
Salva nos Salvator por virtutem Cruzis que Salvati Pierum Miserere nobis despierta Trabiata lilingya an hadit tolos na nagguios an bohay nagbalic.	115	“Salva’ns Salvador per la virtut de la creu, que ens salve de la nostra pobra misèria, desperta Trabiata amb aquest sortilegi i que puga tornar de nou a la vida”.

ALTRES OBRES

7. *Història i amors de cinc germans del Regne de València anomenats Crisant, Quirc, Joan, Alvino i Apolloni i del que els va succeir*

a) Fonts: Ilocà: *Pacasaritaan ti panagbiag dagiti lima nga agcacabsat iyi Reino a València a da Crisanto, Quirico, Juan, Alvino qn Apolonio qn casasaad iti pannaquigayyem da ari ti Bao quen ari ti Coton cadagiti dua nga inaudi. Inurnos ni Patricio A. de la Cruz* [Calasiao, Imprenta Parayno, 1964].

8. *Vida meravellosa de Rodolf, fill de Felizardo i Prisca, al Regne de València*

a) Fonts: Tagal: *Buhay na pinagdaanan ni Rodolfo na anac ni Felizardo at si Prisca sa cahariang Valencia* [Manila, J. Martínez, 1909].

9. *Vida de Sant Vicent Ferrer al Regne de València*

a) Fonts: Pampangà: *Corrido qng bienang delanan S. Vicente Ferrer qng cayarian València* [Manila, J. Martínez, 1915]. Tagal: *Manga kahanga-hangang ualong pu at ualong*

10. En aquest document es troben seccions completes en «espanyol de tenda», la llengua col·loquial que s’emprava en els centres urbans filipins del segle XIX i començaments del XX, i que avui dia forma part dels nivells col·loquials de les llengües filipines, com per exemple el «taglish». Diferent fenomen lingüístic és el «chabacano», crioll on es formalitza una gramàtica. Sobre totes les qüestions lingüístiques referents a l’espanyol en Filipines vegeu Isaac Donoso, “Sociolingüística històrica de la lengua española en Filipinas”, en ídem (ed.), *Historia cultural de la lengua española en Filipinas: ayer y hoy*, Madrid, Verbum, 2012, p. 325-383.

himala ni S. Vicente Ferrer, na hinati sa dalauang tomo o bahagui, na tinula ng isang mauilihin na si Cleto R. Ygnacio. Sipi sa tunay na libro [Manila, J. Martínez].

TÒPICA MÍTICA DEL REGNE DE VALÈNCIA

València és un concepte geogràfic exòtic, ambigu, introbable. Tanmateix, el seu contingut literari és netament identificable: el lloc del solaç, *locus amoenus*. Un filipí podrà no saber on es troba la realitat geogràfica València, ni quin és el seu component historico-cultural, però conceptualment identificarà de forma automàtica el significat del tòpic literari «València com el lloc del solaç». Conseqüentment l'anacronisme i l'exotisme del romancer filipí és un element secundari i no repercuteix en els continguts literaris de la tòpica, la veritable matriu de la seua estètica:

With respect to the names of other important characters in Juan Teñoso, it is interesting to observe that the name of King Artos of the Kingdom of Valencia is an anachronism for Valencia was a Spanish Kingdom, whereas Artos is a name derived from King Arthur of the Round Table of Anglo-Saxon metrical romances and, therefore, is foreign to the country or kingdom where he rules (DD. AA, 102).

Així doncs, independentment dels anacronismes i els elements exòtics per al món asiàtic filipí, el missatge literari s'entén perfectament. Al costat d'aquesta percepció de benestar físic i material que repercuteix en un estat anímic, el receptor del tòpic literari —bé per audició del romanç o bé per la seua lectura— comença a establir unes estructures d'organització política que el poema revela, com des de *Salitâ at Búhay nang Príncipe Oliveros at ng princesa Armenia*:

Matapos ang gayón siya,i, umalís na
naglacád sa parang itóng tiguib dúsa,
saca nang dumating sa reinong Valencia
caniyang tinangáp ang cetro,t, corona (27).

[Després d'açò llavors marxa
i segueix a través amb sofriment
quan arriba al regne de València
rep de seguida el ceptre i la corona].

València s'organitza políticament en forma de regne, el rei del qual hi governa per mèrits de virtut i integritat. Quan el rei no mereix el seu lloc, esdevé el caos. El rei està sotmés a un ritual que el distingeix de la resta de la societat i la seua proclamació es realitza amb una simbologia material que inclou ceptres i corones. Aquestes realitats tan òbvies per a una societat medieval europea no ho eren en absolut per al món filipí del segle XVI. La transmissió filipina del concepte, independentment de la comprensió dels

dispositius culturals aliens és, nogensmenys, explícitament clara en la seua recepció: «València és un regne on governa un rei»:

Ang cañones sa muralla
nang boong Reinong Valencia
sinusuhang para para
sa malaquing toua baga.

Siyam na arao ang fiesta
may torneo ay comedia
nang toua at pag sasaya
boong Reinon nang Valencia

(*Kabayong Tabla*, 25)

[Els canons en les muralles
de tot el Regne de València
anuncien que esdevé
una gran nova alegria.

Nou dies de festa
hi ha torneig i comèdia
gaudiment i plaer
per tot el Regne de València].

Quan la injustícia es produeix i el rei es transforma en tirà, la seua autoritat queda deslegitimada. No obstant això, els romanços filipins excusaran la tirania per imprudència i carregaran les desventures en el personatge del *contrabida*, el paper del qual és posar en evidència les tortuoses situacions a les quals es veu exposat el personatge principal de la narració romancesca, el *bida*. Com a personatge desheretat i caigut en desgràcia, l'exaltació elegíaca es revelarà com l'impuls principal de l'acció narrativa:

Paalam na aco oh Valenciang bayan
paalam palacio na aquing linachan,
diyata,t ito na siyang tacdang arao
na di co na cayó muling yayapacan

(*Principe don Juan Tiñoso*, 7)

[Adéu per a València la meua pàtria,
adéu palau on vaig créixer un dia,
ha arribat el moment de la dissort
no podré mai més viure la teua alegria].

València, des de la conformació d'una exaltació elegíaca iniciada en la poesia àrab de l'orient andalusí, tornarà a ser tema d'elegia a l'Orient del món. Des de la poesia d'al-Ruṣāfī del segle XII al Šarq al-Àndalus fins al romanç d'*En Joan Tinyós* del segle XIX a les Filipines, el tòpic literari València tindrà en el desemparament de la terra el seu major contingut semiòtic. I en adscripció a una geografia específica, València comporta els mateixos sentiments en el romanç asiàtic que en el vers d'al-Ruṣāfī: «Ser la pàtria d'un infant obliga a estimar-la sempre»:

An simbag ni Don Juan gñani sa saiya
 an lugar na ini Valenciang cahadean
 ini an sacuyang dagang tinuboan
 asin man ta iyo sacong dinaculaan
 (*Kabayong Tabla*, vol. 2, 13)

[Aleshores en Joan li va dir:
 «Aquest és el regne de València,
 la terra on un dia vaig nàixer
 i la terra on m'he fet un home»].

La lluita suposarà l'altre pilar principal inherent al concepte de València: l'existència de l'islam. L'islam valencià, la realitat històrica i cultural del Šarq al-Àndalus repercuteix en els dos cants apologètics: el xarquí i el seu eco en la transmissió literària. Si l'elegia estableix els assumptes principals tractats al voltant de «València-com-Paradís-perdut», ho farà en la mesura de l'islam xarquí. A partir d'ací, al costat de l'elegia, la presència de l'islam, del musulmà i del moro literari serà un imperatiu. Igualment succeirà en el romancer filipí, l'aparició de València sempre durà a sobre d'alguna manera la intervenció de l'islam literari, en les figures del moro, del turc, del granadí, del persa. Paradoxalment l'islam serà l'eix que equilibre l'elegia i que mostre el camí a la redempció. Anar cap a l'islam —en aquest cas, anar cap a Granada— serà la solució:

Gñaya mag dagos ca can saimong lacao
 saimong dagñadang an Granadang lugar
 sa lugar na idto maheling mo duman
 an sarong retrato nin princesang mahal
 (*Kabayong Tabla*, vol. 2, 12)

[Alça't i posa't a caminar
 cap a Granada que serà el lloc
 on has de poder trobar
 de la noble princesa el retrat].

En conclusió, el concepte literari València —l'inici del qual pot rastrejar-se en la poesia culta del Šarq al-Àndalus dels segles XI al XIII com l'elegia que lamenta la «pèrdua del Paradís»— es va transmetre a la poesia romanç d'adscripció popular. València, realitat incomprendible dins del món asiàtic, no obstant això, es va fer comprendre. Com el lloc del solaç i regne on regna un rei, València representa l'estabilitat, la prosperitat i el benestar. És un paradís pel qual, en perdre's, s'exhala elegia. L'elegia permet reconèixer l'adscripció a un espai geogràfic reconegut com a íntim, que proveeix l'ordre i el benestar. Atesa l'existència permanent de l'islam, se superarà el moment elegíac per posar a prova l'ordre de coses establert. Al remat, el romanç arribarà a un clímax que corone l'heroi en tot el seu llarg recorregut. Aleshores, assistirem a l'etapa final del tòpic València a les Filipines, la tornada a casa des del Llevant:

Tolos pinagbotan an magña soldados
 cañon sa Muralla subsuban man tolos
 sa reinong Valencia ominogmang orog
 dahil man sa dua na bagong omabot.
 (*Kabayong Tabla*, vol. 2, 26)

[Es va ordenar als soldats preparar
 el canó a la muralla per a les salves
 al regne de València es donen gràcies
 per fi els seus fills han regressat].

A la fi, el mite andalusí que es va anar desenvolupant en el romanticisme va arribar també a la literatura creada a les Filipines. El curiós d'aquest cas és que es tractava d'un tema que anhelava l'exotisme de la mateixa manera que el romancer, que cercava a Orient l'autenticitat espiritual que Occident començava a descobrir. El mite de València va passar aleshores des del romancer al sonet, de la mà d'Angelina de Molina del Pando, autora filipina que va morir prematurament el 1917:

FLOR VALENCIANA

Has nacido en la huerta de Valencia
 hueles a naranjal y a limonero,
 y en tus ojos, de encanto zalamero,
 brilla como una estrella tu inocencia.

Llena la huerta tu gentil presencia,
 y encantas con tu gracia al mundo entero,
 haciendo resbalar por el pandero
 tus dedos, que de nardos son la esencia.

La Huerta con sus flores te engalana,
 y hay algo en tu belleza Valenciana
 que encanta, y estremece, y enamora.

Pareces de un sultán la favorita,
 y toda tu persona clama y grita
 que corre por tus venas sangre mora
 (Martín de la Cámara, 367).

OBRES CITADES

ALMARIO VIRGILIO, S. (ed.) (1996): *Poetikang Tagalog. Mga Unang Pagsusuri sa Si-ning ng Pagtulang Tagalog*. Quezon City: Universitat de les Filipines.

- BARRANTES, Vicente (1889): *El teatro tagalo*. Madrid: Tipografía de Manuel G. Hernández.
- BERNARD, Carmen / GRUZINSKI, Serge (1999): *Historia del Nuevo Mundo. Tomo II: Los Mestizajes, 1550-1640*. Mèxic: FCE.
- CARRASCO URGOITI, María Soledad (1996): *Moro retador, moro amigo. Las comedias de moros y cristianos*. Granada: Universitat de Granada.
- CUARTOCRUZ, Orlando (1992): *Zamboanga Chabacano Folk Literature*. Zamboanga. Zamboanga: Western Mindanao State University.
- DD. AA. (1985): *Anthology of Asean Literaturas. Philippine Metrical Romances*. Quezon City: ASEAN Committee on Culture and Information,.
- DONOSO, Isaac (2007): «El Islam en las Letras Filipinas», *Studi Ispanici XXXII*, p. 291-313.
- DONOSO, Isaac (2010a): «The Hispanic *Moros y Cristianos* and the Philippine *Komedya*», *Philippine Humanities Review* 11, p. 87-120.
- DONOSO, Isaac (2010b): «La actualidad hispánica en el estudio de las lenguas filipinas: El chabacano en la región de Cavite», *Analecta Malacitana, Revista de la sección de Filología de la Facultad de Filosofía y Letras*, 33-1, p. 195-205.
- DONOSO, Isaac (ed.) (2013): *Historia cultural de la lengua española en Filipinas: ayer y hoy*. Madrid: Verbum.
- DONOSO, Isaac (2013b): *Islamic Far East: Ethnogenesis of Philippine Islam*. Quezon City: Universitat de les Filipines.
- ESPINOSA, Aurelio M. (1915): *Romancero Nuevomejicano*. Nova York & París: Revue Hispanique.
- EUGENIO, Damiana L. (1987): *Awit and Corrido. Philippine Metrical Romances*. Quezon City: Universitat de les Filipines.
- FUCHS, Barbara (2011): *Exotic Nation: Maurophilia and the Construction of Early Modern Spain*. Filadèlfia: University of Pennsylvania Press.
- GAWARAN, Susan C. (1979): *La influencia del romance tradicional español en el moro-moro ilocano*. Quezon City: Universitat de les Filipines.
- LUMBERA, Bienvenido (1986): *Tagalog Poetry 1570-1898. Tradition and Influences in its Development*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press.
- MARTÍN DE LA CÁMARA, Eduardo (1922): *Párnaso Filipino. Antología de poetas del archipiélago magallánico*. Barcelona: Maucci.
- MARTÍNEZ DE ZÚÑIGA, Joaquín. W. E. (1893): *Estadismo de las islas Filipinas ó mis viajes por este país*. W. E. Retana (ed.). Madrid: Minuesa de los Ríos.
- MENDOZA, Felicidad M. (1976): *The Comedia (moro-moro) re-discovered*. Makati: Society of St. Paul.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1910): *El Romancero español. Conferencias dadas en la Columbia University de New York los días 5 y 7 de abril de 1909*. Nova York: The Hispanic Society of America.
- RETANA, W. E. (1909): *Noticias histórico-bibliográficas del teatro en Filipinas desde sus orígenes hasta 1898*. Madrid: Victoriano Suárez.
- SANTOS, Epifanio de los (1925): *Vida de Florante y Laura en el Reino de Albania, deducida de la historia o crónica pintoresca de las gestas del antiguo Imperio Heleno y versificada por un amante de la Poesía Tagala*. [s.ll.]: [s.e].

- TIONGSON, Nicanor G. (1999): *Komedyá*. Quezon City: Universitat de les Filipines.
- VEYRA, Jaime C. De (1955-1995): «La Hispanidad en Filipinas». En Arsenio E. Manuel, *Dictionary of Philippine Biographies*. Quezon City: Filipiniana Publication, vol. 3.
- VILLARICA, Fe S. (1969): *The moro-moro: An Historical-Literary Study*. Cebú: Universitat de San Carlos.

RESUM

Aquest treball analitza la conformació del romancer filipí i la seua vinculació a les tradicions hispàniques teatrals («moros i cristians») i lírico-èpiques («llibres de gesta»), i com el concepte de l'*Exòtic* va influir en la seua adaptació a l'arxipèlag de les Filipines. Alhora, es recopilen els romanços filipins que tracten del Regne de València, i s'analitzen les fonts i la manera en què es produeix la presència d'aquest concepte en el romancer filipí, traçant a la fi el decurs de l'elegia per València des del Šarq al-Àndalus fins a l'Àsia.

PARAULES CLAU: Romancer Filipí, Regne de València, Filipines, l'*Exòtic*, Moros i cristians, al-Àndalus, Àsia, Literatura filipina.

ABSTRACT

“*Corre por tus venas sangre mora*”:

The Kingdom of Valencia mythicized in the Philippine ballads

This article analyses the development of the Philippine ballads and their relationship to their Hispanic heritage, both drama («Moors and Christians») and lyrical epics («Books of Chivalry»), and how the concept of the *Exòtic* influenced how they were adapted to the Philippines. At the same time, it deals with the Philippine ballads about the Kingdom of Valencia, analysing the sources and the way of presenting this theme in the Philippine ballad, and ultimately tracing the course of the elegy for Valencia from Šarq al-Àndalus to Asia.

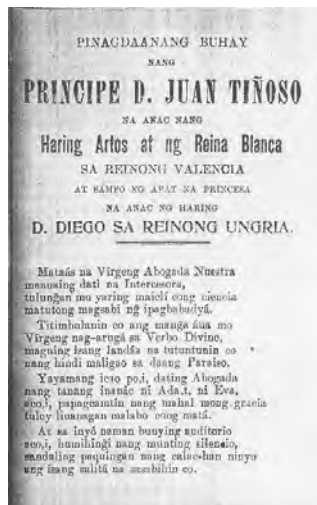
KEY WORDS: Philippine ballads, Kingdom of Valencia, Philippines, the *Exòtic*, Moors and Christians, al-Andalus, Asia, Philippine Literature.

APÈNDIX ICONOGRÀFIC

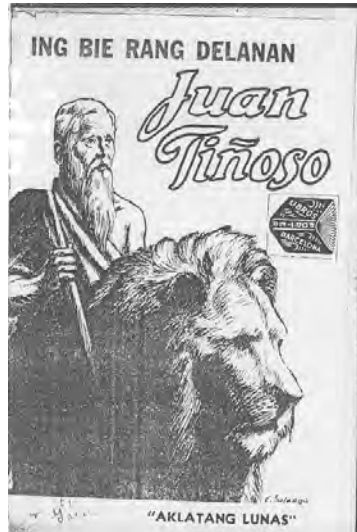

Pinagdaanang buhay nang Principe don Juan Tiñoso na anac nang Haring Artos at nang Reina Blanca sa REINONG VALENCIA, at sampo nang apat na princesa na anac ng Haring D. Diego sa Reinong Ungria

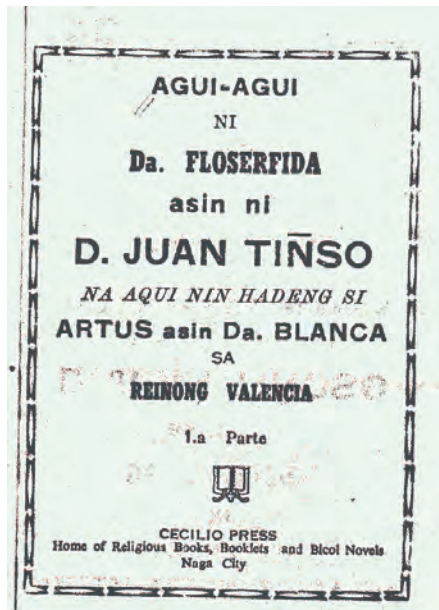
[Maynila: Imprenta, Librería y Papelería de P. Sayo vda. de Soriano].

Primera pàgina

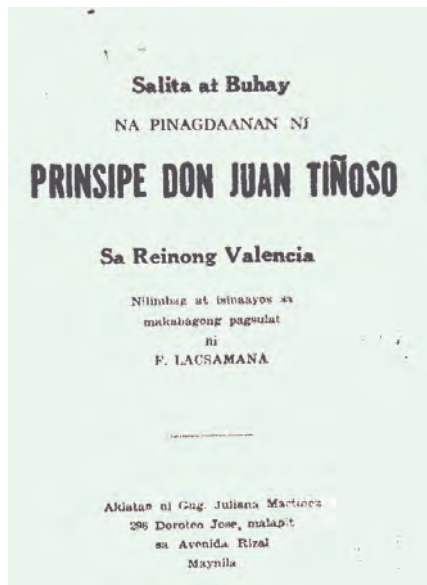

*Ing Bie Rang Delanan Juan Tiñoso ilang Flocerpida tubu la VALENCIA at Hungaria.
Ing camalianat pangasulat niting Corrido, sinuri net ynayus ning Fortunato Lenon
[Manila: Aklatang Lunas, 1950]*

*Agui-Agui ni Da. Floserfida asin ni D. Juan Tiñoso na aqui nin hadeng
si Artus asin Da. Blanca sa Reinong Valencia
[City of Naga: Cecilio Publications].*

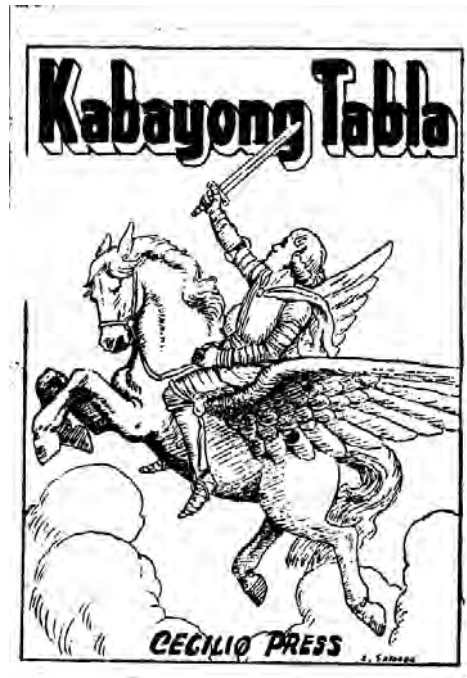

Salita at Buhay na pinagdaanan ni Príncipe D. Juan Tiñoso sa REINONG VALENCIA. Nilimbag at isinaayos sa makabagong pagsulat ni F. Lacsamana [Maynila: Aklatan nh Gng. Juliana Martínez].

Mga pakikipagsapalaran nina Don Juan Tiñoso at Juan Labuyo, isina komiks ni Mario “Guese” Tungol, guhit ni Ricky A. Serrano [Manila: Merriam & Webster, 1984].

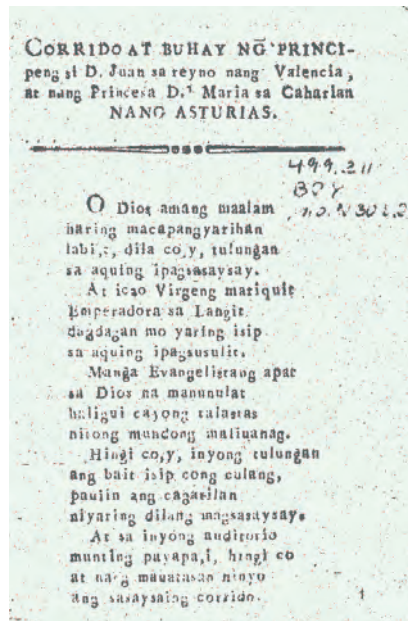
Kabayong tabla. Buhay ni Principe Don Juan asin ni Princesa Dna. Maria Sa Cahadean nin VALENCIA asin Asturias [City of Naga: Cecilio Publications, 1951].

Kabayong tabla. Buhay ni Principe Don Juan asin ni Princesa Dna. Maria Sa Cahadean nin VALENCIA asin Asturias [City of Naga: Cecilio Publications, 1951].

Primera página

*Corrido at buhay ng principeng si D. Juan sa reyno nang Valencia,
at nang princesa D.ª Maria sa Caharian nang Asturias [Manila: s.n., s.a.]*

Kabayong Tabla. Pinag daanang buhay nang Principe D. Juan sa REINO NANG VALENCIA at nang Princesa Doña Maria Sa Kaharian nang Asturias
[Maynila: Imprenta, Librería y Papelería de P. Sayo vda. de Soriano].

Pinagdaanang buhay ng Prinsipe Don Juan sa REINO NG VALENCIA at ng Prinsesa Doña Maria sa Kaharian nang Asturias
[Maynila: Imprenta, Librería y Papelería de P. Sayo vda. de Soriano].

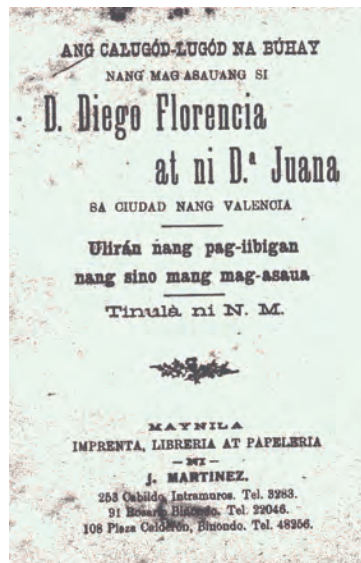
Corrido q̄ng bie nang queralanan ning Principe Don Juan ila ning Princesa Doña Maria ampon ing Cabayung tabla q̄ng cayari'ning VALENCIA at Asturias
[Baculud: Limbagan ng C.A. Pabalan Byron, 1915].

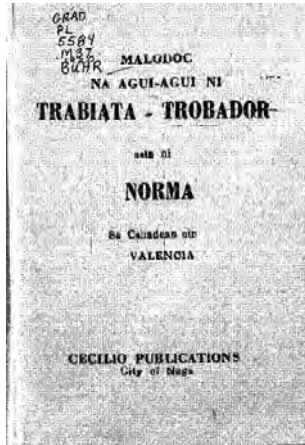
Salitâ at Búhay nang Príncipe Oliveros at ng princesa Armenia sa caharian nang Inglatera at sampo nang buhay ng príncipe Artos at ng princesa Blanca na ama at ina ni D. Juan Teñoso sa REINONG VALENCIA
[Maynilà: Imprenta at Librería ni J. Martínez, 1915].

Corrido qñg bie rang queralaman di Oliveros ilang Artos ampon ding asaua rang Armenia at Blanca qng cayaria'ning Inglaterra at VALENCIA
[Baculud: Cornelio A. Pabalán Byron, 1914].

Ang calugód-lugód na búhay nang mag asauang so D. Diego Florencia at ni Dª Juana sa CIUDAD NG VALENCIA. Ulirán nang pag-ibigan nang sino mang mag-asaua Tinula ni Nemesio Magboo
[Maynila: Imprenta, Librería at Papelería ni J. Martínez, 1908].

Malodoc na agui-agui ni Trabiata-Trobador asin ni Norma sa Cahadean nin VALENCIA
Naga City: Cecilio Publications].